

**A TUDOMÁNYNAK
GAZDAG ÁGAI...**

TANULMÁNYOK
BENKŐ ELEK
HETVENEDIK
SZÜLETÉSNAPJÁRA

**ABUNDANT LINES
OF THE SCIENCE
ITSELF...**

STUDIES IN HONOUR OF
ELEK BENKŐ
ON HIS SEVENTIETH
BIRTHDAY

SZERKESZTETTE / EDITORS
KOVÁCS GYÖNGYI – ZATYKÓ CSILLA

HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
RÉGÉSZETI INTÉZET

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
HUN-REN RESEARCH CENTRE FOR THE HUMANITIES

A TUDOMÁNYNAK GAZDAG ÁGAI...

ABUNDANT LINES OF THE SCIENCE ITSELF...

„A tudománynak gazdag ágai
Egy organizmus sok külön vonása,
Együtt igéző csak.”
(Madách Imre: *Az ember tragédiája*, XII. szín)

“Abundant lines of the science itself
Are different traits of one system only,
They're charming together.”
(Imre Madách: *Tragedy of the Man*, twelfth scene
Translated from Hungarian by Ottó Tomschey)

(© MTA, Szigeti Tamás)

Beuó Elol.

*A TUDOMÁNYNAK
GAZDAG ÁGAI...*

TANULMÁNYOK
BENKŐ ELEK
HETVENEDIK SZÜLETÉSNAPJÁRA

*ABUNDANT LINES
OF THE SCIENCE ITSELF...*

STUDIES IN HONOUR OF
ELEK BENKŐ
ON HIS SEVENTIETH BIRTHDAY

SZERKESZTETTE / EDITORS
KOVÁCS GYÖNGYI – ZATYKÓ CSILLA

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet
MTA Kiváló Kutatóhely
Institute of Archaeology, HUN-REN Research Centre for the Humanities
MTA Centre of Excellence

Budapest 2024

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült
The volume was funded by the Hungarian Academy of Sciences

Borító / Cover

Zárókő rekonstrukciós rajza (pilisi ciszterci monostor)

(Rajz: Ősi Sándor. MTA – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, Adattár)

Reconstruction drawing of a capstone (Pilis Cistercian monastery)

(Drawing by Sándor Ősi. MTA – Research Centre for the Humanities Institute of Archaeology, Archive)

Képfeldolgozás, képszerkesztés / Image processing and editing

VARGA ZSÓKA

Angol fordítás / English translation

CHRIS SULLIVAN

ISBN 978-615-5766-73-2

DOI 10.62150/BE70.2024

© HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet / Institute of Archaeology,

HUN-REN Research Centre for the Humanities

© Archaeolingua Alapítvány / Archaeolingua Foundation

© Szerkesztők, szerzők, fordító / Editors, authors, translator

2024

Minden jog fenntartva.

A tanulmányokban felhasznált illusztrációkért a szerzők felelnek.

All rights reserved. The authors are responsible for the illustrations used in the studies.

ARCHAEOLOGUA

ARCHAEOLOGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13.

www.archaeolingua.hu

Borítóterv / Cover design: KASZTA MÓNI

Tipográfia és nyomdai előkészítés / Layout and desktop editing: KOVÁCS RITA

Nyomda / Printers: PRIME RATE Zrt., Budapest

TARTALOMJEGYZÉK / CONTENTS

Előszó / Foreword	9
BARTOSIEWICZ LÁSZLÓ A középkor régészeti állattanának 70 éve Magyarországon <i>Seventy years of medieval archaeozoology in Hungary</i>	11
BÁLINT CSANÁD A „kazár pénzverés” és összehasonlításai: a volgai bolgár, nyugati türk és türges pénzverés <i>‘Khazar coinage’ compared to Volga Bulgarian, West Turkic, and Türgesh coinages</i>	27
BERTA ADRIÁN – EKRIK ÁKOS – KOVÁCS BIANKA GINA Az ábrahámí ciszterci apátság roncsolásmentes régészeti kutatása <i>Nondestructive research of the Cistercian abbey of Ábrahám</i>	37
BOLLÓK ÁDÁM Késő ókori csörgők a Keletrómai Birodalom levantei tartományjaiban. Az avar kori és a magyar honfoglalás kori varázshagyomány hátteréhez <i>Late Antique closed bells in the Levantine provinces of the Eastern Roman Empire. On the magical traditions of the Avar- and Hungarian-Conquest-period populations of the Carpathian Basin</i>	67
F. ROMHÁNYI BEATRIX Kultuszok, kulturális régiók és hospesek. Avagy: miről vallanak a 14. század elején összeírt plébániatemplomok patrocíniumai <i>Cults, cultural regions, and hospites or what the patrocinia of early 14th-century parish churches tell us</i>	89
FÜLÖP RÉKA – GYŐRI-PÓRSZÁSZ ANNA – RÉVÉSZ LÁSZLÓ – RITOÓK ÁGNES 8–9. századi tárgytipusok, viseleti szokások továbbélése a Kárpát-medence 10–11. századi sírjaiban <i>Survival of 8th–9th-century artefact types and clothing practices in 10th–11th-century Carpathian Basin burials</i>	107
GÁL ERIKA Keselyűcsont a csókakői várból <i>A vulture bone from Csókakő Castle</i>	129
GERELYES IBOLYA A török hódoltság balkáni eredetű ékszeranyagának előképei az oszmán művészetben <i>Antecedents in Ottoman art of Balkan-origin jewellery found in Ottoman Hungary</i>	141
HATHÁZI GÁBOR – KOVÁCS GYÖNGYI Egy reprezentációs forma változatai – Zsigmond-kori csempés és oszmán-török szemes kályhák a csókakői várban <i>Variations on a means of display in Csókakő Castle Sigismund-era tile stoves and an Ottoman stove with concave glazed tiles</i>	157
JAKAB GUSZTÁV – CSENGERI ERZSÉBET – TIMÁR GÁBOR A középkori vízgazdálkodás tanulságai az antropocén korban <i>Lessons from medieval water management in the anthropocene era</i>	187

K. NÉMETH ANDRÁS	
Nürnbergi csengők a késő középkori Magyarországon	207
<i>Small bells from Nuremberg in Late Medieval Hungary</i>	
KOVÁCS LÁSZLÓ	
A 10. századi szállási temetőkről	219
<i>On 10th-century cemeteries in Hungary belonging to short-lived settlements</i>	
LANGÓ PÉTER – TAKÁCS MIKLÓS	
Az Árpád-kori falusi temetők feltárása, egy rokon tudományterület „hatóköre” településrégészeti nézőpontból.	
(Szempontok egy településrégészeti kézikönyv megírásához)	233
<i>The excavation of Arpadian-era village cemeteries, the ‘domain’ of a kindred discipline from the settlement archaeology perspective.</i>	
<i>(Considerations for the writing of a handbook of settlement archaeology)</i>	
LŐVEI PÁL	
Keresztábrázolások, keresztetek és tévhittek	243
<i>Crosses, crusaders, and erroneous beliefs</i>	
MÉSZÁROS ORSOLYA – FÓRIZS ISTVÁN	
A visegrádi késő középkori üvegműhely (Rév u. 5.): az üvegleletanyag áttekintése és archeometriai vizsgálata	261
<i>Glass artefactes from a 15th-century glassmaking workshop at Rév utca 5. in Visegrád and their archaeometric analysis</i>	
OBORNI TERÉZ	
Báthory István bécsi diplomáciai küldetése és fogsága (1563–1567)	285
<i>Stephen Báthory’s diplomatic missions to Vienna and his imprisonment there (1563–1567)</i>	
RÁCZ BERNÁT – ROSTA SZABOLCS	
<i>Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?</i>	
Pétermonostora Maas-vidéki kapcsolatai	299
<i>Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?</i>	
<i>Pétermonostora’s links to the Meuse Valley</i>	
SARBAK GÁBOR	
Pálos harangok	323
<i>Bells in the Pauline order</i>	
SÓFALVI ANDRÁS	
Árpád-kori rotunda maradványai Nagygalambfalván	329
<i>Vestiges of the Arpadian-era rotunda in Nagygalambfalva (Porumbenii Mari, Romania)</i>	
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Középkori és kora újkori tűk néhány példánya Nagybányáról	341
<i>Medieval and early modern pins from Baia Mare</i>	
SZŐKE BÉLA MIKLÓS	
A Biskupija-Crkvina lelethorizontról egy zalavár-várszigeti agancsfaragvány kapcsán	357
<i>An antler carving from Zalavár-Vársziget belonging to the Biskupija-Crkvina Horizon of finds</i>	

TEREI GYÖRGY	
Újabb adatok az Árpád-kori nagyméretű veremépületek kérdéséhez <i>New data relating to the Arpadian-age larger dug-out structures</i>	369
VARGA MÁTÉ	
Újabb középkori zarándokjelvények Somogy megyéből <i>More medieval pilgrim badges from Somogy county</i>	385
VIDA TIVADAR	
A zempléni csésze Kelet és Nyugat között <i>The Zemplín Cup between East and West</i>	397
VIZI MÁRTA	
Az ozorai várkastély színes mázas kályhacsempéiről <i>Coloured-glaze stove tiles from Ozora Castle</i>	417
WEISZ BOGLÁRKA	
A vásárterek eltérő típusai a középkori Magyar Királyságban <i>Differing types of marketplaces in the Kingdom of Hungary in the Middle Ages</i>	439
ZSOLDOS ATTILA	
Harcok az ország közepén <i>Struggles in the middle part of the realm</i>	455

A BISKUPIJA-CRKVINA LELETHORIZONTRÓL EGY ZALAVÁR-VÁRSZIGETI AGANCSFARAGVÁNY KAPCSÁN

Szöke Béla Miklós

A LELET ÉS PÁRHUZAMAI A KAROLING PANNÓNIABAN

2023 nyarán, a Zalavár-Vársziget déli harmadában fekvő, 13. századi kolostornégyszög maradványainak feltárása során, a déli szárny közelében több olyan oszlopgödör került elő, amelyeket egy nagyobb földfelszíni faépület tartóoszlopai számára ástak. Az épület az oszlopgödrök mérete, kialakítási módja és betöltése alapján bizonyosan a 9. századi Mosaburgban, Priwina és fia, Chezil (Kocel) erődített udvarházában állt.

A 0/145 m-es mérőpont melletti, sárga homokos-agyagos altalajba ásott, lekerekedő sarkú négyszögletes oszlopgödör sötétbarna agyagos, szürke földdel, apró kavicsal, faszéncsíkokkal kevert rétegsorának közepén egy 15–16 cm átmérőjű, négyszögletesre bárdolt, egyenesen levágott aljú fa oszlop maradványa mutatkozott nagyobb faszéndarabok formájában. A gödör jelentkezési szintjén egy 2–3 cm vastag habarcsos sáv húzódott (9. századi járósint?). Nagyjából ezen a szinten, az oszlopgödörtől mintegy 1 méterre északra, egy nagyméretű disznócombcsont mellett, egy gímszarvasagancsból hasított lap került elő, egyik végén meglepő faragvánnyal. A tárgy ugyanis nemcsak formájában, hanem méretében is pontos mása annak a madár alakú szíjvégnek, amely Zalavár-Várszigeten több sírban is a csatos szíjszorító sarkantyúgarnitúra felkötő szíjának, a csat – bújtató – szíjvég hármának a része.

A gímszarvas agancsából kivágott lemez teljes hossza 10,67 cm, szélessége 2,9 cm, vastagsága 0,8 cm. A szíjvéget az agancslemez keskenyebb végén kezdték kialakítani (a madár alak hossza 5,28 cm, a fejrész hossza 1,47 cm, szélessége 0,8–0,9 cm, a szárny félköríves indulásánál a szélesség 2,2 cm, súlya 25,5 g). A nagy vonalakban felvázolt, de még befejezetlen faragványon a madár alak végét egy keresztben bevésített vonal jelezte. Innen kezdődően kellett volna az agancslemez a szíjvég felerősítő szegecsei számára kissé lemélyíteni, ez azonban már teljesen elmaradt (1. ábra).

A csatos szíjszorító sarkantyútípus egyik vezérellete a Karoling-kori elit férfi viseletének. Kezdetben nem volt egyértelmű, hogy a madár alakú szíjvég kizárólag a sarkantyúgarnitúra része, ezért a gombos végű szíjvégekkel való hasonlóság miatt – különösen azokkal, amelyeknek a körvonala a madár alakúként külön választottakra emlékeztetett – a deréköv díszének is tartották.¹ A Dunum 326. és Zalavár 269. sírokban talált sarkantyúgarnitúrák közzététele után azonban világossá vált, hogy a madár alakú szíjvégek csak a sarkantyúk felkötő szíjához tartozhatnak.

A sarkantyúnak egy nehéz és egy könnyű variánsa van, utóbbinál a felkötő szíj madár alakú szíjvégét néha egyszerűbb, nyújtott U alakú szíjvég helyettesítette – ahogy egyébként a horvát tengeremléken ritkán az is előfordult, hogy a madár alakú szíjvéget nem csatos, hanem lemezes szíjszorító sarkantyúk felkötő szíjára szerelték.

Zalavár-Várszigeten az első, ún. nehéz variánshoz tartozó csatos felerősítésű sarkantyúgarnitúrát még Fehér Géza tárta fel a 269. sírban (2.1. és 3. ábra). Az ezüst tausírozású vas sarkantyúpár, amelynek tövisére egy sraffozással kitöltött háromszögekkel díszített rézhengert húztak, egy 15–16 éves kamasz fiú bokáinál került elő, a felkötő szíjnak azonban csak a stilizált madár alakú vas szíjvégei (H: 7,1–7,2 cm, Sz: 2,5 cm) és bábos díszű bújtatói voltak meg, a csatok

A szerző régész, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézetének tudományos tanácsadója (szoke.bela@abtk.hu).

¹ GIESLER 1974, 525.

1. ábra. Zalavár-Vársziget, félkész agancs faragvány madár alakú szíjvégről.

(Fotó: György László, Magyar Nemzeti Múzeum)

Fig. 1. Zalavár-Vársziget, semi-finished carving from antler, a bird-shaped strap-end on which work was discontinued.

(Photograph: László György, Hungarian National Museum)

hiányoztak.² Ugyanilyen módon díszített, és ugyancsak a nehéz variánshoz tartozó sarkantyúpár került elő a 23/19. sírban nyugvó 45–55 éves férfi bokái fölött egy textildarabba tekerve. A felkötő szíjazathoz azonban a madár alakú szíjvégek (H: 7,2 cm és 6,25 cm, Sz: 3,3–3,4 cm) és bábos díszű bújtatók mellett itt már hasonlóan díszített csatok is tartoztak (2.2. ábra).³ Végül az előbbieknél kisebb és kivitelében is gyengébb minőségű, a könnyű variánshoz tartozó csatos felerősítésű sarkantyú volt a 304. sírban, ugyancsak egy 15–16 éves kamasz fiú sírjának lábvégeiben, a csontváz szintjénél 22 cm-rel magasabban, azaz a sarkantyút valószínűleg a koporsóra tették. Ez sem volt tehát viseleti helyzetben, ráadásul a párból csak az egyiket tették a sírba és csatos-szíjveges felkötő szíj nélkül. Ezért az 50-es évek ásatási eredményeit 1963-ban közlő Cs. Sós Ágnes nem is tekintette sírleletnek, hanem csak a szelvényből előkerült szórványynak.⁴ Szerencsére az előkerülési körülményeket pontosan feljegyezték, ezért legalább utólag sírleletként számolhatunk vele.

Mindhárom várszigeti sarkantyú vagy sarkantyúgarnitúra Priwina és Chezil magántemploma, a 850. január 24-én Mária Szűzanya tiszteletére felszentelt templom körüli temető keleti és északkeleti részében, egymástól nagyobb távolságra került napvilágra, ezért nagy valószínűséggel nem volt az eltemetettek között szorosabb családi kapcsolat. Említésre érdemes azonban, hogy a 23/19. sír, amelyben egy érett korú férfi feküdt, azon a palánkfalon belül került elő, ami a Mária-templom szentélye mögött egy nagyjából 20 × 20 méteres területet, feltehetően Priwina és Chezil szűkebb rokonságának a temetkező helyét vette körül. A másik két sírt ezen kívül, a templomtól jóval távolabb, a Karoling-kori temető kelet felé eső utolsó soraiban ásták meg, feltehetően a 9. század végén.

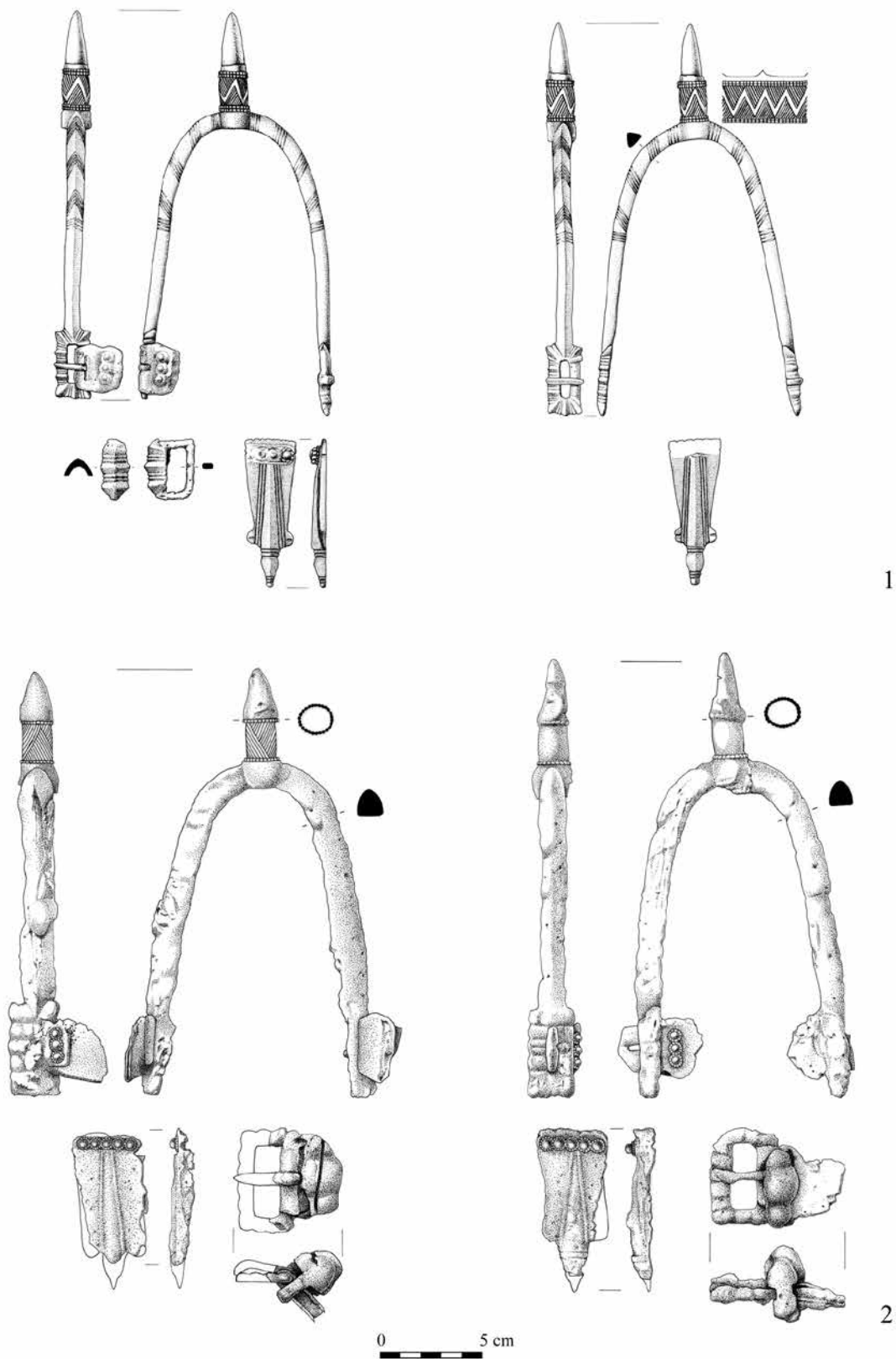
A várszigeti 269. sír sarkantyúpárjával részleteiben is megegyező sarkantyúgarnitúra volt a Várszigettől nyugatra fekvő Zalasabar-Borjúállás szigeten a 296. sírban, egy fiatal, mindössze 9–11 éves gyermek sírjában.⁵ A szigeten Priwina kíséretének egyik vezető tagja épített ki egy fapalánkkal körülvett udvarházat, amelynek fából épített templomát pár nappal a várszigeti Mária-templom felszentelése után, ugyancsak 850 januárjában szentelte fel a salzburgi érsek. Feltűnő ugyanakkor, hogy Mosaburg főtemploma, a 850-es évek második felében Hadrianus mártír tiszteletére épült zarándoktemplom körüli, jóval kiterjedtebb temetőnek egyetlen sírjában sem bukkant fel ez a sarkantyútípus.

² SÓS 1963, 45, 62–63, Taf. L; SZŐKE 2014; SZŐKE 2019, 107. ábra 2.

³ A szerző ásatása, közöletlen.

⁴ Magyar Nemzeti Múzeum, ltsz. 54.37.52.

⁵ MENDE 1999, 240.

2. ábra. Zalavár-Vársziget, 1. 269. sír; 2. 23/19. sír, sarkantyúgarnitúrák. (Rajz: Posztobányi Péter)
 Fig. 2. Zalavár-Vársziget, 1. Grave 269; 2. Grave 23/19, sets of spurs. (Drawing: Péter Posztobányi)

3. ábra. Zalavár-Vársziget, 269. sír, sarkantyúgarnitúra. (Fotó: Dabasi András)
 Fig. 3. Zalavár-Vársziget, Grave 269, set of spurs. (Photograph: András Dabasi)

Megtalálható ugyanakkor – bár jóval gyengébb minőségben és egyszerűbb kivitelben – Mosaburg vonzaskörzetében, egyes, a grófság szolgálatában álló közösségek vezetőinek sírjában is. Az egyik sarkantyúpár a Zalavár-Várszigettől északra fekvő Rezes vadászháznál feltárt temető teljesen feldúlt 1. sírjából került elő, amelyben feltehetően egy felnőtt férfi feküdt.⁶ Mindkét sarkantyúnak hiányzott a tuskéje, ráadásul az egyik sarkantyú enyhén deformálódott is, de a sarkantyúk jó minőségű vasból készültek, és a nehéz variánshoz tartoztak. A felkötő szíjhoz tartozó szerelékből csak egy, a garnitúrához tartozó bábos díszű csat maradt meg, amit azonban a medence táján találtak, ezért feltehetően másodlagosan, övcsatként használták.⁷ Ezzel szemben a könnyű variánst képviselte az a sarkantyúgarnitúra, ami Garabonc-Ófalu I. 70. sírjában, egy 46–55 éves férfi bokáinál viseleti helyzetben feküdt a felerősítő szíjazattal együtt. A jobboldali sarkantyú egyik szára a hosszú használat során eltörött és rézforrasszal javították meg. A felkötő szíj szerelékei is egyszerűbbek, a szíjvég sem madár alakú, hanem díszítetlen, nyújtott U alakú veret.⁸

Tanulságos, hogy a mosaburgi templomok körüli csatos szíjszorító sarkantyús sírokban leginkább a fiatalon, még a felnőtt kor kezdete előtt vagy körül elhunytak feküdtek, kivéve azt az egyetlen érett korú férfit, akit a Mária-templom palánkfalal körülkerített részében temettek el. A társadalmi státusszal összefüggő funkciót jelzi, hogy a környező szigetek szolgálonépi közösségeinek teljesen feltárt temetőiben legfeljebb egy-két, de mindig érett korú felnőttek lábán volt sarkantyúgarnitúra. Azaz a mosaburgi fiatakorúak esetében inkább a születési előjogok, míg a felnőtteknél a betöltött funkció jogosította a viseletre.

⁶ A csontvázból egyetlen csont sem került a múzeumba.

⁷ SZŐKE 2023, 115, Abb. 8, Taf. 1.1.

⁸ SZŐKE 1992, Taf. 24.

Végül még egy, az előkerülés közelebbi adatainak ismerete és a felkötő szíj szerelékei nélkül előkerült csatos felerősítésű sarkantyúról tudunk „Somogy megyéből”.⁹ A mosaburgi grófság területén kívül, de még a Karoling Pannónia tartományon belül pedig csak a Dunakanyarban, Esztergom-Hévízen, a Bajcsy-Zsilinszky utca 26. alatti házépítés során került elő egy, a tövisén a zalaváriakhoz hasonlóan díszített, csatos felerősítésű példány, ugyancsak a felkötő szíj szerelékei nélkül.¹⁰

A BISKUPIJA-CRKVINA HORIZONT

A madár alakú szíjvéges sarkantyúk meghatározó szerepet játszottak a korszak kezdetét jelképező Biskupija-Crkvina (Blatnica-Mikulčice) horizont kialakulásában és keltezésében.¹¹ A sarkantyútípus első jó minőségű, többször gazdagon díszített és/vagy bronzból vagy ezüsből is készült, madár alakú szíjvéges változatai a tengermelléki dalmáciai központok temetőiben található meg, ráadásul többször is ugyanazon bizánci uralkodó, V. Konstantinos Kopronymos ([718] 741–775) és fia IV. Leó ([750] 775–780) arany solidusával együtt. Ez alapján sokáig magától értetődő volt, hogy ezt a sarkantyúfajtát nemcsak Dalmáciában, de a Karoling Birodalom északi határán (Kelet-Frízföld, Dunum, 326. sír) is a 8. század második felétől, utolsó harmadától a 9. század elejéig keltezzék.¹²

Ezzel szemben a mosaburgi grófság területén előkerült példányok semmiképpen nem keltezhetőek a 9. század közepénél korábbi időre. Priwina, és fia Chezil ugyanis csak 838–840-ben kapta Német Lajostól (Kr. u. 804 k.–876) előbb hűbérbe, majd 847-től teljes tulajdonba Alsó-Pannóniának az Alsó-Zalavölgyben elterülő részét, és kezdte el Zalavár-Várszigeten kiépíteni erődített udvarházát (*munimen Priwinae, castrum Chezilonis*). Mivel pedig a salzburgi érsek 850. január 24-én szentelte fel Mária Szűzanya tiszteletére Priwina magántemplomát, majd pár nappal később, *foris civitatem* a szomszédos Zalaszabar-Borjúállás szigeten a Priwina körüli kíséret egyik nemesi családjának a magántemplomát,¹³ az ezek körül létesült sírkertekben nem temetkezhetek korábban. Annak ellenére sem, hogy a Mária-templom szentélye mögötti, palánkfalal körülvett sírkertben egy karddal, sarkantyúval eltemetett nemes mellé is betették V. Konstantinos Kopronymosnak és IV. Leónak egy arany solidusát (20/19. sír). Ha ezek után keltezés szempontjából továbbra is relevánsnak tekintjük ezeket az arany solidusokat, akkor hiteles történeti magyarázatot kell adnunk arra a legkevesebb száz év különbségre, amely a mosaburgi, illetőleg a birodalomban¹⁴ és a dalmát tengermelléken talált sarkantyúk között feszül.¹⁵

TÖRTÉNETI EVIDENCIÁK

Az Avar Kaganátus mintegy 20 évig tartó agóniája 811-ben zárul le, amikor Nagy Károly hívására Aachenbe érkeztek az avar kagán személyes képviselője (*canisauci*), a kaganátus nyugati felének vezetője (*tudun*) és a Duna menti szláv előkelők és törzsi vezetők (*et alii primores ac duces*

⁹ NAGY 1913, 251 (rajz ugyanott, képszám nélkül). A közlemény szerint a lelet a Magyar Nemzeti Múzeumba került, ahol mára sajnos nyoma veszett. Végül talán erről a sarkantyútípusról van szó a Horváth László által Balatonszentgyörgy-Vasútállomáson feltárt temetőben is, lásd BAKAY 1978, 188.

¹⁰ MRT 5, 8/6. lelőhely, 40. t. 11. A Dunától északra csak kevés lelőhelyről ismert ez a sarkantyútípus, így pl. Délnyugat-Szlovákiából, Borovce (Vágbori) 221. sírból, STAŠSIKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ 2008, 350, Abb. 8.

¹¹ KIND 2007, 554.

¹² VINSKI 1970; GIESLER 1974. A kronológiai feszültségekre már WERNER 1979 felhívta a figyelmet.

¹³ SZÓKE 2019, 407–409. Ezzel szemben MÜLLER 1994, 92 szerint ez Wittimar templomával azonos, amit Adalwin salzburgi érsek 864-ben, Krisztus születése másnapján szentelt fel.

¹⁴ KIND 2007.

¹⁵ Összefoglalóan PETRINEC 2009, 192–203.

Slavorum circa Danubium habitantium), hogy döntsenek a Kaganátus további sorsáról.¹⁶ 812-ben pedig ugyancsak Aachenben Bizánc és a Karoling Birodalom között jött létre egyezés, amelynek eredményeként az Adriai tengerparti kikötővárosok Bizánchoz, a tengermelléki területek pedig a Karoling Birodalomhoz kerültek. Az új *status quo* rendező elve mindkét esetben Nagy Károly birodalmi álma, a *Renovatio Imperii Romanorum*, hogy integrálja mindazon területeket a birodalmába, amelyek hajdan a Nyugatrómai Birodalomba tartoztak – s ebben fia, Jámbor Lajos is követte őt. Ennek szellemében restaurálták az antik *Pannonia* tartományt, és csatolták a Dunántúlt (*Pannonia Superior*) és a Száva-Dráva közét (*Pannonia Inferior*) közvetlenül is a birodalomhoz, és említették a források a Szávától délre fekvő, Karoling érdekszférába került területeket is antik nevükön (*Dalmatia et Liburnia*). Ebben a rendszerben pedig magától értetődő, hogy a római *limesen* túli népességet, a morvákat, cseheket, abodritákat és más Elba menti szláv törzseket a hajdani *Barbaricum*ban lakó *foederati* utódainak tekintették.¹⁷

Priwina és 'népe' kapcsolatáról mindennél árulkodóbb a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*¹⁸ szerzőjének szóhasználata: ennek a 'népnek' ugyanis nemcsak neve nincs, de utalás sem történik *gensre* vagy *natióra*, amelyet pedig jogosan és helyénvalón használt volna, ha Priwinát vérségi kötelék kötötte volna népéhez. Ehelyett a *populus* megjelölést használta, amikor arról számolt be, hogy Priwina megtelepedésekor *et circumquaque populos congregare* („mindenünnen népeket gyűjtött maga köré”). Tette ezt nyilvánvalóan azért, mert a *populus* terminus hűebben fejezte ki népének az *antiquitas* politikai társadalom-fogalmában (*civilis societas*) gyökerező jellegét, mint a „természetes” eredet vagy rokonság és a származás közösségét kifejező *gens*, illetőleg a szűkebb regionális csoportot jelölő *natio*. Priwina nyilvánvalóan nem a szó szoros értelmében vett 'népet' gyűjtötte maga köré, nincs szó *colluvies gentium*ról sem, mert nem egyfajta törzsszövetséget létesített. Itt – mint az éppen ezen a környéken feltárt avar kor végi temetők bizonyítják – a korszak település- és népsűrűségéhez képest amúgy is elegendő lakosságot talált, sőt ilyen szempontból a vidék népességszámában talán még felül is reprezentált. A 'népességgyűjtés' alatt ezért sokkal inkább a kora feudális adminisztratív központ, Mosaburg/Zalavár működtetéséhez szükséges, specializálódott népesség toborzását kell értenünk.¹⁹

A 811–812-ben kötött aacheni egyezményektől a keresztény térítésben elért első sikerekig, az első templomok felépítéséig és a keresztény hitbe beavatott új társadalmi elit kialakulásáig több évtized telt el, nemcsak a birodalom új provinciáiban, hanem a *foederati* népeknél is. Az első vezetők – Dalmáciában és Liburniában Borna, majd Ladasclacus (Vladiszláv) és Ljudemisl, Alsó-Pannóniában Ljudevit, majd Ratimar, míg a *foederati* morváknál Moimar – megkeresztelkedésükkel politikailag és vallásilag is alávetették magukat Jámbor Lajosnak ([774] 814–840), de a Karoling szervezeti formák és kulturális habitus meghonosításában még alig értékelhető eredményt értek el. Sőt majdnem mindegyikük „csalódást” okozott azzal, hogy azt gondolták, a frank támogatással

¹⁶ Ann. regni Francorum a. 811, SZŐKE 2018a.

¹⁷ Az eltérő jogállás megmutatkozott már abban is, ahogy a Karoling Birodalom érdekszférájába került keleti térség vezetőit név- és titulushasználat szempontjából megkülönböztették egymástól. Az egyik csoportba tartozóknál, jellemzően a *limesen* túli *Barbaricum* morva, cseh, abodrita stb. fejedelmei esetében a *dux*, *princeps*, *rex* rang után mindig megjelent a vezetett nép neve is, a régi-új provinciák vezető tisztségviselőit ezzel szemben pusztán keresztnéven említették, a birodalom törzsterületén belül közigazgatási feladatot betöltő birodalmi arisztokrata Karoling-főtisztviselő, királyi vazallus megnevezési gyakorlatával szinkronban. De markáns a különbség a két csoport tagjai közt abban is, miként vettek részt a birodalom ügyeiben. A *foederati* vezetői, ha személyesen vagy követek révén voltak jelen a birodalmi gyűléseken, arról, mint diplomáciai eseményről, az évkönyvek is megemlékeztek, a provinciák vezetőiről csak akkor esett szó, ha speciális feladatokkal bízták meg őket, egyébként inkább magán- és adománylevelekben találkozunk velük. Az itt tárgyalt kérdésekről adatokkal alátámasztva, részletesen lásd ANČIĆ 1997; SZŐKE 2021.

¹⁸ WOLFRAM 2012.

¹⁹ SZŐKE 2014, 59–68; SZŐKE 2019, 198–200.

szerzett vagy ez által megerősített hatalmat a maguk javára fordíthatják, és függetleníthetik magukat a Karoling Birodalomtól.

Az őket követők már sokkal inkább reálpolitikusok voltak és maradtak. Ekkortól beszélhetünk tényleges változásokról, ekkor épültek meg az első templomok, és erősödött meg az új, keresztény szellemiségű társadalmi elit is. Pannóniában kifejezett sikertörténet volt Priwina ([?] 830 k.–861) és fia, Chezil (Kocel) ([?] 861–875 k.) tevékenysége. De közel hasonló fejleményekről beszélhetünk a *provincia Dalmatiae et Liburniae* váltó *regnum Croatiae*ban I. Trpimir (845–864) alatt, akinek a neve a cividalei evangéliumban egy 860 előtti közös fellépés emlékeként Priwina neve mellett szerepelt. És ugyanitt bukkan fel a *foederati* morvák fejedelmének, Rastislavnak (846–870) a neve is, aki olyannyira megértette az új vallás és terjesztőinek a szerepét és jelentőségét, hogy 862-ben III. Mikhaél (840–867) bizánci császárhoz fordult „püspököt vagy tanítót kérni népe számára”, hogy a *regnum*mal elválaszthatatlanul összefonódott *sacerdotium* szorításán lazítson.²⁰

RÉGÉSZETI EVIDENCIÁK

A Karoling Birodalom katonai sikereit nem követte tömeges áttelepülés, nem egy egész nép kerekedett fel, hogy új hazára leljen, mint tette ezt a hunoktól az avarokig egy sor nép. A hódítás célja nem egy új haza keresése, hanem egy mélyreható politikai, hatalmi átrendezés, társadalmi szerkezet- és kulturális identitásváltás elérése, hogy az annektált terület népessége egy lassú – akár több generáción át is zajló – integrációs, akkomodációs és akkulturációs folyamaton keresztül alkalmazkodjon az új feltételekhez, és váljon egy keresztény etikára épülő, kora feudális társadalommá, a Karoling Birodalom szerves részévé.²¹

A 9. század első fele régészeti szempontból ezért nagyon sokszínű, mozgalmas időszak. Ebben a fázisban nemcsak a vazallus fejedelmek körüli elit, a katonai kíséret tagjai, de az új provinciák lakosai is még az avar korban kialakult és megszokott rutin szerint éltek és temették el halottaikat.²² A kulturális hagyaték azonban az avar kor végére egyre színesebbé vált, az avar mellett/helyett megjelentek egyes nyugati fegyverfajták és viseleti elemek (pl. langsax, szárnyas lándzsa, köpűs nyílhegy, horgas sarkantyú, nyugati típusú kengyel), a nők viselete pedig új gyöngyfajtákkal és a drótkészerek egész sorozatával gazdagodott; utóbbiak már a közös nagy Duna menti – kelet-alpi – nyugat-dunántúli térség avar és szláv nőinek leleményei. A Karoling terjeszkedés egyik meghatározó, de oksági oldalról megnyugtatóan máig nem tisztázott következménye, hogy a közvetlen vagy közvetett avar uralom alatt élt szláv törzsek ebben a néhány évtizedben hagytak fel a halotthamvasztás szokásával, és tértek át a korhasztásos/csontvázas temetkezésre.²³

Kérdés, mennyi időnek kellett eltelni az aacheni békétől addig, hogy kialakuljon az az új, keresztény szellemiségű társadalmi elit, amelyik már igényelte és amelyik számára lehetővé vált, hogy a hadfelszerelésnek és a viseletnek a birodalomban elterjedt eszközeit, sarkantyúgarnitúráit és kardjait beszerezze.²⁴ Ezek a jó minőségben, igényes anyaghasználattal és technológiával készült tárgyak, amelyek a Biskupija-Crkvina (Blatnica-Mikulčice)²⁵ horizont vezérleletei, magas mesterségbeli tudással rendelkező műhelyekből kerültek ki. Mivel ezek viselői a hiteles, jól dokumentált esetekben templomban, vagy templom körüli temetőben nyugodtak, ezért

²⁰ Vita Methodii c. 5 (BUJNOCH 1958, 88.)

²¹ Hasonlóan ahhoz, ahogy közel fél évszázaddal korábban a kelet-alpesi és karantán-szlávoknál történt, lásd ŠTIIH 2014.

²² A Szávától délre fekvő térség kései avar – avar kor végi leleteiről PETRINEC 2019; PETRINEC 2022.

²³ Ennek a rítusváltásnak köszönhető például, hogy a lakatlan(nak hitt) Duna menti sávban láthatóvá vált egy olyan lakosság, amelynek a leletanyagában a Karoling mellett világosan jelen van az avar kulturális hagyomány is, lakóinak közös identitását pedig egy sajátos temetkezési szokás, a csonkolt marhakoponyás temetkezés (Wimmtól Sopronkőhidáig) jelképezi.

²⁴ VINSKI 1970; PETRINEC 2009; JURČEVIĆ 2019.

²⁵ ROBAK 2017, különösen 150–152; SZŐKE 2018b.

ez a lelethorizont nem keltezhető korábbra, mint hogy az első templomok megépültek, és az új társadalmi elit megszilárdult – nemcsak Mosaburgban, és a grófsághoz tartozó nemesi udvarházakban (ahol a *Conversion*nak köszönhetően többször napra is pontosan tudjuk, mikor szentelték fel a templomokat), hanem a tenger melléki horvátok és a *foederati* morvák területén sem.

I. MIKLÓS ÉS II. ADORJÁN PÁPA, VALAMINT V. KONSTANTINOS KOPRONYMOS ÉS IV. LEÓ ARANY SOLIDUSA

Térségünk történetében különösen turbulens időszak I. Miklós (858–867) és II. Adorján (867–872) pápa regnálásának ideje. I. Miklós az első pápa, aki tudatosan törekedett arra, hogy Róma fennhatóságát az egész keresztény világra kiterjessze, az újonnan megtért területeket a tartományi egyházak fennhatósága alól kivonja és közvetlenül Rómától függő püspökségeket hozzon létre. A terjeszkedésnek kiváló terepe volt a frissen megtért Nyugat-Balkán és a Kárpát-medence. Már uralkodása kezdetén bejelentette igényét a thessalonikéi vikariátus feletti jurisdictióra, ami alatt mindkét Illyrikumot és Pannóniát értette. Ezért, miközben Bizánc igyekezett hatalmát a keleti Illyrikumra kiterjeszteni, Dalmáciában pedig egy sor várost és szigetet ellenőrzése alá vonni, I. Miklós egy közvetlenül Róma alá rendelt püspökséget létesített a dalmáciai Ninben, és hathatósan közreműködött a bolgár egyház megszervezésében is, amit I. Boris (852–889) bajor szerzetesek közvetítésével Rómára bízott²⁶ – nagyjából egy időben azzal, hogy a bizánci Konstantin és Metód morvaországi missziója elkezdődött. A bolgár kérdés, és ezzel Bizánc és Róma rivalizálása az újonnan megtért területek feletti fennhatóságért a Balkánon 870-ben, a konstantinápolyi zsinat végén dőlt el, amikor I. Basileios ([836] 867–886) császár parancsára Ignatios pátriárka Bulgáriába küldte az első bolgár érseket, Josephet és tíz püspököt rendelt alá. Ugyanekkor ért véget a bizánci misszió is a morváknál, miután II. Adorján Chezil (Kocel) kérésére Metódot Sirmium²⁷ székhellyel Pannónia érsekévé tette, és közvetlenül Róma alá rendelte.

I. Miklós és II. Adorján működésének idejére már az egész keleti térségben felnőtt az az új, keresztény szellemben nevelkedett generáció, amelyik értette és tudta, mit jelent a Karoling Birodalom és a Róma által vezetett keresztény világban élni és érvényesülni, és tudatosan vett részt annak alakításában. Nem véletlen, hogy a 860–870-es években a térség összes potenciális szereplőjének a nevét megtaláljuk a *cividalei* evangéliumban. Ők azok, akik közvetve, vagy közvetlenül részt vettek azokon a tárgyalásokon, amelyeken az újonnan megtérített népesség jövőbeli sorsa volt a tét, és amelyeken magukat is elkötelezték az egyik vagy a másik fél mellett.²⁸ Ezzel párhuzamosan kulturális arculatuk, megjelenésük is egységesült, és létrejött a csak a Karoling Birodalomnak a keleti határvidékére jellemző Biskupija-Crkvina (Blatnica-Mikulčice) lelethorizont.

²⁶ Rómából Formosus portói és Paulus populoniai püspökök, a bajoroktól pedig Ermanrich passauai püspök vezetésével kezdték meg a térítést, lásd még *Responsa Nicolai papae I. ad consulta Bulgarorum*, NÓTÁRI 2007, 213–235.

²⁷ Nem véletlen, hogy II. Adorján éppen *Illyrikum* és *Pannonia inferior* hajdani központját, Sirmiumot nevezte meg Metód székhelyéül. „A hetven apostol egyikének, Szt. Andronikusnak a széke” 582 óta üresen állt, a 820-as évek végétől azonban bolgár fennhatóság alá került, ezért Metód érsekségének tényleges központja pannóniai támogatójának, Chezilnek a székhelye, Mosaburg lett. A körülményekről részletesen SZŐKE 2019, 246–252.

²⁸ A befolyásolási kísérlet elméletileg Bizánc és Róma felől egyaránt kiindulhatott, azaz nemcsak a bizánci udvarból, hanem I. Miklóstól is érkezhettek követek, akik ajándékkal adhatták az arany solidust. Az a tény azonban, hogy ezekkel a solidusokkal soha nem találunk Bizánra utaló fegyvert, viseleti tárgyat vagy ékszert, azt erősíti, hogy a befolyásolás mégis csak egy irányból, Rómából eredhetett. A solidusok syrakusai műhelyből származása, és a Bizánci Birodalom területén feltűnő hiánya inkább azt erősíti, hogy terjesztésében inkább Róma lehetett érdekelt.

A Biskupija-Crkvina horizont meghatározó lelete V. Konstantinos Kopronymos és IV. Leó arany solidusa,²⁹ amelynek klasszikus értelemben vett keltező értéke nincs, mert a legkésőbbi *terminus post quem* is jóval korábbi, mint a vele előkerült leletek. De éppen azért, hogy a horvát tengeremléktől Mosaburgig egymástól nagy távolságra lévő lelőhelyeket kapcsol össze úgy, hogy a vele előkerült régészeti leletek egy horizontot alkotnak és mindenütt az elitet reprezentálják, azt sugallja, hogy olyan értelemben mégiscsak korhatározó, hogy volt egy rövid, mozgalmas időszak, amikor az elit befolyásos tagjainak ezt a mindig verdefényes, forgalomban sosem volt aranypénzt egyfajta ajándékként, emlékéremként adták.³⁰

IRODALOM

- ANČIĆ 1997 ANČIĆ, Mladen: From Carolingian official to Croatian ruler – The Croats and the Carolingian Empire in the first half of the ninth century. *Hortus Artium Medievalium* 1997, 7–13.
<https://doi.org/10.1484/J.HAM.2.305094>
- BAKAY 1978 BAKAY Kornél: *Honfoglalás- és államalapításkori temetők az Ipoly mentén*. Studia comitatensia 6. Szentendre 1978.
- BELOŠEVIĆ 1980 BELOŠEVIĆ, Janko: *Materijalna kultura hrvata od VII do IX. stoljeća*. Zagreb 1980.
- BELOŠEVIĆ 2007 BELOŠEVIĆ, Janko: *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu u Ninu*. Zadar 2007.
- BUJNOCH 1958 *Zwischen Rom und Byzanz. Leben und Wirken der Slavenapostel Kyrillos und Methodios nach den Pannonischen Legenden und der Klemensvita, Bericht von der Taufe Rußlands nach der Laurentiuschronik*. Übersetzt, eingeleitet und erklärt von Bujnoch, Josef. Graz – Wien – Köln 1958.
- GIESLER 1974 GIESLER, Ulrike: Datierung und Herleitung der vogelförmigen Riemenzungen. In: *Studien zur vor- und frühmittelalterlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag. Teil II. Frühmittelalter. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte. Ergänzungsband 1/III*. Hrsg.: Kossack, Georg – Ulbert, Günter. München 1974, 521–543.

²⁹ Összesen 40 solidus ismert Horvátország területéről (a teljes listát lásd ŠEPAROVIC 2021, Addendum 4), ebből Biskupija Crkvina Mária-templomtól délre fekvő temető hét sírban, és egy nyolcadikban a templom narthexjének az északi felében lévő szarkofágban, továbbá a Skradin melletti Dubravice 34. sírban, és a Trilj melletti Sv. Mihovil lelőhelyen talált női sírban obulusként került elő, míg Nin-Sv. Križ templomnál a 140. sírban az elhunyt kezében volt a solidus. Mindegyik verdefényes és a syrakusai verdében készült. Sírlelet volt még Nin-Ždrijac 161. sírban, Kašić-Maklinovo brdo 52. sírban, további három arany solidus a Sinj melletti Bagajić lelőhelyen (PETRINEC 2009, 224; ŠEPAROVIC 2019, 27–32; ŠEPAROVIC 2021, 67–75), legutóbb pedig Glina közelében Bojna-Brekinjova kosa lelőhelyen feltárt gazdag férfisírban találták meg (MADRACA *et al.* 2017).

³⁰ Bizonyosan nem véletlen, hogy ugyanezen időszakban került sírba néhány Karoling ezüst dénár is a Zrmanja és Cetina közötti térségben. I. Lothár (840–855) ezüst dénárja Nin-Ždrijac 62. sírban, arany és ezüst kétoldalas szőlőfürtcsüngős függőpárokkal (BELOŠEVIĆ 1980, 131; BELOŠEVIĆ 2007, 147, Pl. LV, és 491, Pl. CXXXIX). Ugyancsak sírból származik egy másik, azóta már elveszett I. Lothár dénár a Buzet melletti Mala Vrataból (ŠEPAROVIC 2019, 38). Végül bizonytalanul Jámbor Lajos ([778] 814–840) vagy Német Lajos ([804] 843–876) ezüst dénárjának határozták meg azt az érmét, amit a Benkovac melletti Lepuriban, a Sv. Martin temetőben szintén sírban találtak (PETRINEC 2009, 223).

- JURČEVIĆ 2019 JURČEVIĆ, Ante: Funde frühkarolingischer Waffen und Reiterausrüstung aus der Entstehungszeit des kroatischen Fürstentums, In: *Bewaffnung und Reiterausrüstung des 8. bis 10. Jahrhunderts in Mitteleuropa*, Internationale Tagungen in Mikulčice IX. Hrsg.: Poláček, Lumír – Kouřil, Pavel. Brno 2019, 67–100.
- KIND 2007 KIND, Thomas: Westliche Einflüsse auf der östlichen Balkanhalbinsel im Spiegel der früh- und hochmittelalterlichen Reitausrüstung. In: *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium. Vol. 2. Byzantium, Pliska, and the Balkans*. Ed.: Henning, Joachim. Berlin – New York 2007, 543–612.
<https://doi.org/10.1515/9783110218831.3.543>
- MADIRACA *et al.* 2017 MADIRACA, Vinko – MILETIĆ, Martina – BEKIĆ, Luka – KOPRIVNJAK, Vedran – ZUBIN FERRI, Tea: Ranosrednjovjekovni nalazi s lokaliteta Brekinjova Kosa (Rezultati istraživanja 2011. i 2015. godine) – Early medieval finds from the Brekinjova Kosa archaeological site (Results of excavations in 2011 and 2015) *Archaeologica Adriatica* 11 (2017) 145–215.
<https://doi.org/10.15291/archo.1504>
- MENDE 1999 MENDE Balázs Gusztáv: A Zalaszabar – borjúállási 9–10. századi temető demográfiai vázlata. *Zalai Múzeum* 9 (1999) 225–252.
- MRT 5 HORVÁTH István – H. KELEMEN Márta – TORMA István: *Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a dorogi járás*. Magyarország Régészeti Topográfiája 5. Budapest 1979.
- MÜLLER 1994 MÜLLER Róbert: Karoling udvarház és temetője Zalaszabar-Borjúállás-szigetről. In: *Honfoglalás és régészet*. Szerk.: Kovács László. Budapest 1994, 91–98.
- NAGY 1913 NAGY Géza: Adatok a Karoling időszak emlékeihez. *Archaeologiai Értesítő* 33 (1913) 250–254.
- NÓTÁRI 2007 NÓTÁRI Tamás: *A salzburgi historiográfia kezdetei*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 23. Szeged 2007.
- PETRINEC 2009 PETRINEC, Maja: *Gräberfelder aus dem 8. bis 11. Jahrhundert im Gebiet des frühmittelalterlichen Kroatischen Staates*. Monumenta Medii Aevi Croatiae 3. Split 2009.
- PETRINEC 2019 PETRINEC, Maja: Avar archaeological finds on the eastern coast of Adriatic Sea and its hinterland. In: *Avars and Slavs* (exhibitor catalogue). Eds: Dugonjić, Anita – Rapan Papeša, Anita. Zagreb 2019, 124–147.
- PETRINEC 2022 PETRINEC, Maja: Avar finds on the eastern coast of the Adriatic. In: *Strap End – Avars on the North and the South of the Khaganate. Proceedings of the International Scientific Conference Held in Vinkovci 2020*. Eds: Rapan Papeša, Anita – Dugonjić, Anita. Zagreb 2022, 374–407.
- ROBAK 2017 ROBAK, Zbigniew: The origins and the collapse of the Blatnica-Mikulčice paradigm. *Slovenská Archeologia* 65 (2017) 99–162.

- STAŠŠIKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ 2008 STAŠŠIKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, Danica: Wirtschaftsstruktur der Mikroregion des mittleren Váh-Gebiets im Frühmittelalter im Lichte bisherigen interdisziplinärer Forschungen. In: *Das wirtschaftliche Hinterland der frühmittelalterlichen Zentren*. Internationale Tagungen in Mikulčice VI. Hrsg.: Poláček, Lumír. Brno 2008, 345–354.
- ŠEPAROVIC 2019 ŠEPAROVIC, Tomislav: Aachenski mir i ranosrednjovjekovna Hrvatska – numizmatički izvori – Treaty of Aachen and early medieval Croatia – numismatic sources. *Starohrvatska prosvjeta* III. 46 (2019) 23–43.
- ŠEPAROVIC 2021 ŠEPAROVIC, Tomislav: *Bizant na istočnom Jadranu – numizmatički izvori – Byzantium in the Eastern Adriatic Region – Numismatic sources*. Split 2021.
- SÓS 1963 SÓS, Ágnes – BÖKÖNYI, Sándor: *Die Ausgrabungen Géza Fehérs in Zalavár*. Archaeologia Hungarica XLI. Budapest 1963.
- ŠTIH 2014 ŠTIH, Peter: Die Integration der Karantanen und anderer Alpen-slaven in das fränkisch-ottonische Reich. Einige Beobachtungen. Festschrift für Claudia Fräss-Ehrfeld, Teilband I. *Carinthia I* 204 (2014) 43–59.
- SZÓKE 1992 SZÓKE, Béla Miklós: Karolingerzeitliche Gräberfelder I–II von Garabonc-Ófalu. In: Szóke, Béla Miklós – Éry, Kinga – Müller, Róbert – Vándor, László: *Die Karolingerzeit im unteren Zalatál. Gräberfelder und Siedlungsreste von Garabonc-Ófalu I–II und Zalaszabar-Dezsősziget*. *Antaeus* 21 (1992) 41–261.
- SZÓKE 2014 SZÓKE, Béla Miklós: *The Carolingian Age in the Carpathian Basin. Permanent Exhibition of the Hungarian National Museum*. Budapest 2014.
- SZÓKE 2018a SZÓKE, Béla Miklós: What did the Treaty of Aachen do for the peoples of the Carpathian basin? In: *Imperial Spheres and the Adriatic. Byzantium, the Carolingians and the Treaty of Aachen (812)*. Eds: Ančić, Mladen – Shepard, Jonathan – Vedriš, Tripimkir. London – New York 2018, 195–206.
<https://doi.org/10.4324/9781315109848-13>
- SZÓKE 2018b SZÓKE, Béla Miklós: Tauschierte Schwertgurtbeschläge von Turócszentmárton/Blatnica. In: *Lebenswelten zwischen Archäologie und Geschichte. Festschrift für Falko Daim zu seinem 65. Geburtstag*. Monographien des RGZM Band 150. Hrsg.: Drauschke, Jörg – Kislínger, Ewald – Kühtreiber, Karin – Kühtreiber, Thomas – Scharrer-Liška, Gabriele – Vida, Tivadar. Mainz 2018, 393–404.
- SZÓKE 2019 SZÓKE Béla Miklós: *A Karoling-kor Pannóniában*. Mosaburg-Zalavár 1. Budapest. 2019.
- SZÓKE 2021 SZÓKE, Béla Miklós: Gentile- und Reichsadel am östlichen Rand des Karolingischen Reiches. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 72 (2021) 335–345.
<https://doi.org/10.1556/072.2021.00017>

- SZŐKE 2023 SZŐKE, Béla Miklós: *Zalavár-Rezes. Gräberfeld und Siedlungsreste aus dem frühen Mittelalter*. Mit Beiträgen von Bárány, Annamária, Bernert, Zsolt und Évinger, Sándor. Mosaburg-Zalavár 2. Budapest 2023.
- VINSKI 1970 VINSKI, Zdenko: Oružje na području starohrvatske države do godine 1000. – Zu den Waffenfunden im Bereich des altkroatischen Staates bis zum Jahre 1000. In: *I. Międzynarodowy kongres archeologii Słowiańskiej*. Warszawa 14–18 IX 1965. Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, tom III. 135–158.
- WERNER 1979 WERNER, Joachim: Zur Zeitstellung der altkroatischen Grabfunde von Biskupija-Crkvina (Marienkirche) *Schild von Steier* 15–16 (1979) 227–237.
- WOLFRAM 2012 WOLFRAM, Herwig: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien mit Zusätzen und Ergänzungen*. Ljubljana/Laibach 2012.

AN ANTLER CARVING FROM ZALAVÁR-VÁRSZIGET BELONGING TO THE BISKUPIJA-CRKVINA HORIZON OF FINDS

Béla Miklós Szőke

In the summer of 2023, a semi-finished antler carving came to light at Zalavár-Vársziget that would, if completed, have formed a bird-shaped strap-end (*vogelförmige Riemenzunge*), for a strap of a buckle-on spur (*Schnallenösensporn*). Probably, it was planned as a replacement for one believed to be lost, and was left unfinished when the missing piece turned up. With few exceptions, strap-ends of this type come to light together with sets of buckle-on spurs. For this reason, the author first collected together buckle-on spurs from the Carolingian period discovered in the one-time province of Pannonia. He then checked their datings, as spur sets of this type form an emblematic part of the Biskupija Crkvina aggregation of Carolingian-era archaeological finds from the region between Zrmanja and Cetina on the Croatian littoral. It is clear from the historical and archaeological evidence that in the territories brought under Carolingian authority, the power-structure transformation that occurred with the evolution and strengthening of a new, Christian, elite as Christianisation forged ahead took place in the decades that followed the peace treaties concluded at Aachen in 811–812. By the 840s–850s, across the whole of the Oriens area a new generation educated in a Christian spirit had grown up. This generation already understood and knew what it was to live and get on in a Christian world led by the Carolingian Empire and Rome, and endeavoured to identify with it in matters of appearance and dress. In this connection, it is worth rethinking the role – and therefore the absolute value chronologically – of the Constantine V and Leo IV gold solidi issued by a mint in Syracuse that are seen as decisive for the dating of the Biskupija Crkvina Horizon of finds.

BENKŐ ELEK, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézetének kutatóprofesszora 2024 augusztusában tölti be 70. életévét. Benkő Elek tudományos tevékenységét mindenkor az igényesség, a sokoldalú érdeklődés és a friss irányzatok megismerésére, az eredmények összegzésére való törekvés jellemzi, szemléletét jól tükrözik Madách Imrének a kötet mottójául választott szavai. A jeles alkalomból barátai, kollégái, tisztelői e tanulmánykötettel köszöntik az ünnepeltet.

ELEK BENKŐ, a full member of the Hungarian Academy of Sciences and a research professor at the Institute of Archaeology of the HUN-REN Research Centre for the Humanities, is set to celebrate his seventieth birthday in August 2024. His scientific work has at all times been characterised by intellectual rigour, wide-ranging interests, a desire to learn about new lines of enquiry, and efforts to summarise findings. Elek Benkő's approach is well reflected in the words of Imre Madách chosen as the motto of this book. This volume of studies has been made for him by friends, colleagues, and admirers, to celebrate the special occasion his birthday will represent.

HUN
REN

BÖLCSEZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
RÉGÉSZETI INTÉZET

MTA
Kiváló Kutatóhely

MTA

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

ARCHAEOLINGUA

